

folk/ed. Derg, 2022; 28(3)-111. Sayı/Issue -Yaz/Summer
DOI: 10.22559/folklor.2212

Araştırma makalesi/Research article

Görev Duygusu ve Soy Takıntısı: Murtaza ve Zebercet Tiplerine Karşılaştırmalı Bir Bakış

Sense of Duty and Pedigree Obsession:
A Comparative Look at Murtaza and Zebercet

Nuriye Ballıkaya*
Seyit Battal Uğurlu**

Öz

Cumhuriyet dönemi Türk romanının iki önemli yazarından seçilen birer romanı başkişiler üzerinden karşılaştırmak, bu makalenin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Orhan Kemal'in (1914-1970) *Murtaza* (1952) ve Yusuf Atılgan'ın (1921-1989) *Anayurt Otel*i (1973) adlı eserlerinin başkişileri, çalıştıkları işlere devam ediyor-ken, geçmiş ile ilgili takıntılı bir ruh iklimine sahip oluşları ile karşılaştırılmaya değer bir konudur. İki romanın da başkişisinin içine doğduğu toplumda üstlendi-

Geliş tarihi (Received): 11-04-2022 – Kabul tarihi (Accepted): 29-06-2022

* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü öğrencisi / Graduate Student, Van Yüzüncü Yıl University Institute of Social Sciences. asminballıkaya13@gmail.com. ORCID 0000-0002-0624-5178

** Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Van Yüzüncü Yıl University Faculty of Letters Department of Turkish Language and Literature. ugurlu@yyu.edu.tr. ORCID 0000-0002-5814-8820

ği rolün karşılıksız kalmaya mahkûm oluşunun doğurduğu tatminsizliğin, sosyo-kültürel ve tarihsel bağlamlarını anlamaya çalışmak, bu yazının temel sorununu oluşturmaktadır. Burada Murtaza ile Zebercet'in toplumsal ve sosyal kimliklerinin benzeşen ve ayrışan yönleri, geçmişe takılı kalmış belleklerinin bugünlerine etkisi ve nihayetinde görev ve sorumluluk bilinciyle dışa yansıyan eksik ya da aksak yönlerini çözümlenmeye çalışmak, temel odaktır. İlki sosyal gerçekçi, ikincisi modernist duyarlık ile yazılmış iki eserin yazılış zamanları, kapsam ve bağlamları farklı olsa da odağa aldıkları aidiyet ve geçicilik ikilemi insanlığın temel sorunlarından biri olması dolayısıyla günümüzde çok daha maruz kalınan bir durumdur. Murtaza ve Zebercet'in uzun geçmişten tevarüs eden sınıfsal ve etnik 'asıl' olmayışının geleceğe de taşınan bir miras olduğu iki metnin ortak bildirimi gibi durmaktadır. Bu köşede kalmışlığın iki başkişinin sahip ya da talip olduğu işin ve temsil ettiği toplumsal aidiyetin kategori ya da norm dışı kalmaya mahkûm oluşu bu makalenin başka bir bulgusudur. İki başkişinin yaşamın trajik yüzüne yazgılı oluşunun, ikisini hiçlik burgacına sürüklemesi başka bir sonuç olarak öntümüzde durmaktadır. Gündelik yaşamın normal akışı içinde pek görülmeyen, ancak yakın temas ile deneyimlendikçe bütün açıklığı ile sergilenebilen bu ötekiliğin örtük kodları, anılan iki eser üzerinden analitik, çözümleyici, eleştirel ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla deşifre edilmektedir. Bu makale, aynı zamanda, anılan iki eserin başkişisinin görev sorumluluğunu varoluşsal düzlemde idrakinin gerisindeki soy takıntısını irdelemektedir.

Anahtar sözcükler: *Murtaza, Anayurt Oteli, yurttaşlık, roman kişisi, soy, aidiyet*

Abstract

The starting point of this article is to compare a novel chosen from two important writers of the Turkish novel of the Republic period through the protagonists. While the protagonists of Orhan Kemal's (1914-1970) *Murtaza* (1952) and Yusuf Atılgan's (1921-1989) *Anayurt Oteli* (1973) works, they have an obsessive mood about the past while continuing their work is the subject. The main problem of this article is to try to understand the socio-cultural and historical contexts of the dissatisfaction caused by the fact that the role of the protagonist in both novels is doomed to remain unrequited. Here, the main focus is to try to analyze the similar and divergent aspects of the social and social identities of Murtaza and Zebercet, the effect of their memories stuck in the past on their present, and finally the deficient or faulty aspects that are reflected outside with the awareness of duty and responsibility. Although the writing times, scope, and contexts of the two works, the first of which were written with a social realist and the second with modernist sensitivity, are different, the dilemma of belonging and temporality they focus on is a situation that is much more exposed today, since it is one of the main problems of humanity. It seems like the common statement of the two texts is that the absence of class and ethnic 'principle' of Murtaza and Zebercet, which is inherited from the long past, is a legacy that is carried to the future. Another finding of this article is that the job that the two protagonists have or aspire to and the social belonging they

represent are condemned to remain outside the category or norm. The fate of the two protagonists in the tragic face of life, dragging them into the vortex of nothingness stands before us as another result. The implicit codes of this otherness, which are not seen in the normal flow of daily life, but can be exposed with all their clarity when experienced with close contact, are deciphered with an analytical, analytical, critical, and comparative approach through the two works mentioned. This article also examines the ancestry obsession behind the existential understanding of the duty responsibility of the protagonist of these two works.

Keywords: *Murtaza, Homeland Hotel, citizenship, protagonist, ancestry, belonging*

Extended summary

The individual and social evolution of humanity brings many changes and transformations. These changes, which takes place with very different effects, find their reflections in both social and individual life. Some of these reflections take place and end at a certain time in the lives of societies and individuals. It effects vary according to the depth of the event or situation. Some events and situations continue throughout the life of the society and individuals and continue to affect every stage of the society and individual's life, like a destiny that is sometimes taken from a long past and can be left as a legacy to the future.

Despite the difference in their understanding of writing, Orhan Kemal (1910-1970) and Yusuf Atılgan (1921-1989) are two important writers who strongly expressed the social and individual problems of their age with their fictional works. These are also social and political aspects of the individual problem that the two authors point out in different contexts, not far from each other. The problem that Orhan Kemal poses in his socialist realist work *Murtaza* (1952) through the person he typifies with the same name, is the human need to belong to a place and origin. Murtaza's exaggeration of his duties as watchdog and factory controller, to the point of disturbing people, is an expression of his need for approval at the social level.

In both novels, the importance of the social dimension in the formation of self and belonging is revealed in the lives of these people. The idea that the existence of the individual cannot take place outside of the society and relations in which he lives is the common point of both works. Murtaza, created by Orhan Kemal from and outside perspective and not equipped with psychological depth and analysis, is a type that reflects the criticism of the failure of the practices of the period in which he lived. This type, which was created with a humorous aspect through obsessions and repetitions, is a criticism of the type of citizen that was wanted to be created in the Republican period in the context of lineage and duty. Orhan Kemal, who is seen to have a different attitude towards creating an idealised type, reflects his criticisms through Murtaza's tragicomic identity.

Considering the exaggerated life of Murtaza, who is unaware of his individuality and private space, based on obedience and devotion, it is seen that his distance from human reality and belongings do not occur naturally. This shows that the focus is not on the crisis or

transformation of the individual, but on the understanding of the period, and the criticism is not aimed at the understanding of power.

The aim of Murtaza is to get rid of the situations as being a refugee, not belonging to the homeland, being considered as a foreigner, and to be accepted as one of the house owners, representing his family who immigrated from Greece to Turkey. The rhetoric of honourably fulfilling his duty for the sake of the country, like his soldier uncle, whom he emulates with his guard's uniform, drags Murtaza into a parodic situation.

As if he wasn't enough that he won the enmity of the neighbourhood and factory workers with his loyalty to duty, he shot his sleeping child girl while he was on work in the factory, causing her death. He does not like his profession, and causes his daughter to run away. Unhappy in his family life as he is in his business life, Murtaza seems doomed to live an indiscretion that will last until the end of his life as if it were fate. This situation, which Orhan Kemal took at the centre of his novel, gave the Turkish part of problems experienced by people who were displayed by Turkey's population exchange with Greece, through tragicomic protagonist. When Murtaza performs his reality as a role, he becomes alienated from both himself and the society and drifts deeper into the otherness he wants to get rid of.

One of the first modernist works of Turkish literature, Yusuf Atılgan's *Motherland Hotel* (*Anayurt Otel*) (1973) also deals with problems like Orhan Kemal's through a protagonist. The hotel where Zebercet is the clerk in a stagnant and vicious circle in a small city is the mansion of the keçecizades, Zebercet's claim to belong to this family, who was born in this mansion and inherited clerk duty from his father, is deconstructed in the textual dimension. Zebercet is one of those who was born as a result of the extra-marital affair that the servants were exposed to sexual abuse in the mansion of the Keçecizades. Zebercet apparently manages the hotel as the last representative of the Keçecizades and regularly sends income to his uncle in İstanbul. There is not mention of any return from uncle, coming the city or to the hotel. Like Murtaza's martyred uncle, Zebercet's uncle is out of the novel and lives only in the imagination of the hero. Apart from the regular market and Sunday routines, Zebercet's life is a confinement to the hotel, apart from leaving a monthly list of customers to the police station and sending money at the post office.

It is seen that the existence, identity and belonging categories of Zebercet created by Atılgan are formed on the basis of lineage, duties and roots, similar to Murtaza. The impotence experienced by Zebercet is the failure of the failure of the citizen created by Turkey on the path of modernization.

Giriş

Modern çağın birey ve toplum üzerindeki etkileri, kimlik ve aidiyet kavramlarına farklı açılardan bakmayı beraberinde getirir. Kimlik oluşumunun önemli bir parçası olarak aidiyet, sosyal bilimlerin birçok disiplininin ilgi odağında yer alır. Bireyin anlamlandırılmasında başvurulan, onun yeryüzünde konumlanması, kendini gerçekleştirme süreci, toplumla kurduğu bağlar ve hayatta kalmak için kullandığı tutunma araçları gibi unsurlar, roman yazarlarının da

ilgisini çekmiştir. Çağın tanıklığını eserleriyle yansıtmaya amacındaki yazarlar, sosyokültürel ve sosyo-politik değişim ve dönüşümlerin bireydeki etkilerini görünür kılmak için çabalarlar. Yüzü hayata dönük olan roman da -metinselliği ve oyunsuluğu odağa alarak, mesaj verme kaygısını ihlal eden postmodern evreyi saymazsak- gücünü hayattan alır. Roman kişinin kurgulanışında, yazarın beslendiği sosyal ortamın etkisi göz ardı edilemez. Roman kişileri, içinde var oldukları dönemin farklı yönlerini yansıtan güçlü birer temsilci olarak farklı disiplinler için zengin nesnel karşılıkların üretilmesine neden olabilmektedir. Özellikle sosyal ve gerçekçi dokudaki roman türünde yaratılan tip ve karakterler aracılığıyla toplumsal sorunlara bu türün dilinden duyarlılık oluşturulamaya çalışılır. Türkiye örneğinde eleştirel gözün biraz da edebi metni bu düzlemde okunması, romanın, ülkenin tarih ve sosyolojisiyle paralel bir dokuda şekillenmesinin güçlü bir eğilim halini almasını sağlar.

Türk romanı bu anlamda 1950’li yıllara kadar, karakterden çok tipler ile önemli ölçüde temsil edilmiştir. Yenileşme çabalarının arka planını besleyen sosyal ve siyasal değişimlerin insan üzerinde neden olduğu çalkantılar, romanda tipin daha çok temsil edilmesinin ortamını hazırlamıştır. Bu çalışmada; Orhan Kemal’in 1940’lı yılların Türkiye’sini bir fabrika ortamında ele aldığı trajikomik Murtaza tipi ile Yusuf Atılgan’ın 1970’li yılların Türkiye’sinin, toplumsal ve politik izleri Tanzimat’a kadar sürdürülebilecek geniş bir arka plan üzerinden verdiği, yalnız, yabancı ve köksüz Zebercet tipi karşılaştırılmaktadır.

1. Vazifeye adanmış ruhlar

Orhan Kemal’in *Murtaza* romanının başkışisi olan Murtaza’nın ailesi Yunanistan’ın Alasonya kasabasından 1925 yılından sonraki mübadelede Türkiye’ye göç etmiş, eserin anlatı zamanında, bir fabrikada gece bekçiliği yapmakta olan bir muhacirdir. Yirminci yüzyıl edebiyat ve sinemasında toplumsal ve politik eleştirilerin aracı olarak kullanılan ve *Aslan Asker Şvayk* (Jaroslav Hašek, 1921) gibi eserlerde de görülen tiplerin bir prototipi olan bu kişi; idealist, görevinde ihmale tolerans tanımayan biri olarak çizilmiştir. Üstlerine karşı sorgusuz bir itaatle verilen görevi kabul eden bu tipler, altlarına karşı esneklik payı bırakmazlar. Alt toplumsal tabandan gelen Murtaza’nın rol modeli, Balkan harbinde hayatını kaybeden vatansever ve erdemli dayısıdır. Eserdeki varlığı sadece Murtaza’nın iç sesinden birkaç kez duyurulan Kolağası Hasan bey, Yunanistan’la nüfus mübadelesi neticesinde gelen göçmenlere devletçe bağışlanan araziye, hak etmediği gerekçesiyle kabul etmeyişiyle dürüst ve statü sahibi başarılı bir asker olarak verilmiştir. Murtaza da dayısı gibi kendisine bağışlanan mülkü, “damarlarında dolaşan şehit Kolağası Hasan Bey’in kanına yakıştırmadığından” (M, 17)¹ kabul etmemiş; böylece kendini yüce değerlere sahip biri olarak gerçekleştirmiş diye övünmektedir.

Murtaza, romanın hikâye zamanında geçimini sağlamak üzere değişik işlerde geçici olarak çalışmıştır. Kendisini tanıyan bir komiser aracılığıyla, onu “cahil halktan” (M, 21) ayıran bekçilik görevine getirilince, tahayyül edebildiği en üst noktaya ulaşmıştır. Eserin başlarında kendini gerçekleştirmiş Murtaza’nın dış görünümü şu sözlerle ortaya konur: “Koltuğunda beylik urbası gıcır gıcır postallarıyla ana caddeden geçerken sanıyordu ki herkes ona bakıyor, imreniyor: ‘Aşk olsun’ diyorlardı” (M, 21). Bu zannın kendisini tanıyanlarca da onaylanma-

ması, eserin bütününe yayılan trajikomik dokuyu besleyen temel öge olarak kullanılmıştır. Murtaza, fabrikada kendisini önceki çevresinden üstün görmesini sağlayan “spor mükellefleri komutanlığı” görevine atandığında, şapka, düdüğü ve üniformanın ve bu kombinasyonun karşılık geldiği statü rolüne kendisini fazlasıyla kaptırır. Onanma, ilgi ve takdir görme beklentilerine karşılık gelen, daha sonra kontrolörlük olarak değişecek olan bu rol ile gelen statü yükselmesiyle; Murtaza’nın kimlik edinme ve takdir görme noktalarında yeterince doyum sağladığı, söz ve davranışlarına yansır. Üniforma giyince kendisini “cahil halk’tan ayrılmış gibi gör”meye başlar, merasimlerde “büyüklerimizin önünde göğsünü kabartarak nasıl geçeceğinin heyecanını duyumsar (M, 227). Murtaza bu görevi dolayısıyla önemli gördüklerine yakınlaşmak suretiyle, bir türlü doyuma ulaşamayan benlik saygısını onaracak, toplumca kabul gören biri olacaktır.

Psikolojide ihtiyaç, insan gelişimi ve çevresiyle uyumlu ilişki kurabilmesi için gereken önemli koşulların eksikliği olarak değerlendirilir (Alptekin, 2016: 25). Kişinin doyurulmamış ihtiyaçları, onun davranışlarına etki eder. Murtaza’nın heyecanla anlattığı askerlik anısının odağı hep ve sadece kendisidir.

Türkiye’ye göç ettiği zaman verilen mala mülke karşı müstağni tutumundan dolayı sefalet içinde yaşayan Murtaza, etrafındakilerce “budala” olarak küçümsenir:

Ne tarla, ne konak ne de araba istemediğini, Hasan dayısının mübarek kanını taşımasının her şeyden önemli olduğunu söylerken, İskân dairesi memurları da aynı küçümsemeyle bakarlar: Hayretler içinde bunca yıllık memurluk görevlerinde İskân dairesine böyle budala bir göçmen geldiğini hatırlamıyorlardı. (M, 17)

Ethem Kılıç ve Güven Dere, bireyin grup veya kategori ile ilişkisinin benliğini güçlendirme ya da zayıflatma noktasında önemli olduğunu belirtirler. Buna göre birey, ait olduğu grubun niteliklerini diğer bir gruba kıyaslayarak sosyal kimlik ve aidiyetini şekillendirir. Bu ihtiyacın giderilmediği durumlarda kişi bulunduğu gruptan ayrılma yoluna gider (2016: 130-135). Murtaza, göçmen bir grubun mensubu olarak doyurulmamış ihtiyaçlarından dolayı, üstlendiği görev ile yeni bir ortama girme arayışına bütün varlığı ile yüklenir. Bekçilik görevi; onu, üniforma ve yetki bakımından bilincinin gerisinde dayısından mülhem rütbeli askerlik hayaline yakınlaştırmak suretiyle doyurur. Murtaza, bekçilik görevini askeri bir disiplin içinde icra eder: Üniforma, şapka ve düdüğünden aldığı güç ile insanları disiplinle zapturapt altına alır, yönlendirir, fabrika ortamında gevşekliğe tolerans tanımaz ve sıradan her durumu müdüre ileterek görevine en sadık adam olur. Budalalığının farkında olmakla birlikte, müdürü, Murtaza’yı hoş görür, kollar görünür ve anlayış gösterir. İşçilerin aksine onun yanında görünüyorsa, Murtaza’nın fabrika işçilerinin iş savsaklamalarının önüne geçebiliyor olmasındandır. İşçilerse, Murtaza’yı ciddiye almadıkları gibi, onunla alay eder, yerine göre eğlenirler. Yer yer gerilime neden olan bu davranışlar bazen kavgaya evrilir.

Murtaza’nın bekçilik görevini aldıktan sonra “subay olamadımsa bekçi oldum şükür” (M, 86) şeklinde yetinmesi, kendisini daha yüksek bir noktaya layık gördüğünü, asıl hedefinin gerisine düştüğüne kendisinin de inandığını gösterir. Bu durum, onun dışarıya karşı gönenen görünümünün altında bir eksiklik, yetersizlik duygusu taşıdığını açığa çıkarır.

Murtaza, dış göstergeleri itibarıyla subaylığa uzaktan benzeyen ve şükrettiği bir şey, ‘bekçi’ ‘olmuş’tur. Ancak tipik bir geri kalmışlık sendromu demek olan bu eksiklik hissini, ‘Kolağası Hasan Dayı’sının statüsüne kavuşması durumunda da kendisini gösterme ihtimali yüksektir. Murtaza’nın asıl açmazı, bu derin eksiklik, yetersizlik ve yetkisizlik duygusunda yatar.

Bu boşluğun doldurulması, “vazife”ye kutsiyet yüklenmesi ile giderilmeye çalışılacak, ama bu da trajik bir sonuç doğuracaktır. Fabrikada iş saati içinde uyur halde gördüğü kızını yere çalar ve ölümüne neden olur. Kızının uyuması, tam sadakat içinde bağlı olduğu amirine karşı onu mahcup (M, 257) eden bir durumdur. Murtaza, vazifeye bakışını şu sözlerle özetler: “Vazife bir sırasında görmeyecek gözün evladını bile, sakınmayacaksın gözünü budaktan. Demeyeceksin yavrum, ciğerparem. Neden? Çünkü kutsaldır herhangi bir vazife evlattan!” (M, 65). Murtaza, bu ‘seküler kutsal’ dili; ailesi, işyerindeki ve mahalledeki çevresi arasında da kullanır. Murtaza, “[b]ir vazife üstündür bir namustan” (M, 214) denklemini kurarken, aslında köksüz ve kimliksiz bir bireyin özdeşleştiği görev üzerinden tutunma çabasını örnekler. Var olma mücadelesinin bileşenleri, üstlerin takdirini kazanmak, sevilip sayılmak, içinden geldiği sınıftaki kimselerden farklılaşmak şeklinde sıralanabilir. Yeni konumun kazandırdığı aidiyet ve kimlik duygusu bir yandan bütünleştirici, diğer yandan da ayrıştırıcıdır. Murtaza, üstlerine bekçilik bağı üzerinden eklemlemeye çalışırken, akranlarından farkını, “kurs görmüş” olmakla öne çıkarır. Mahallelinin şikâyetini dinleyen emniyet müdürünün “[b]ekçilerimizin hepsi kurstan geç”ti (M, 86) şeklindeki açıklamasından da anlaşılacağı üzere, Murtaza’nın sınıfını ve akranlarını geriye itmek için kullandığı kurs, bütün bekçilerin zaten aldığı sıradan bir eğitimidir. Murtaza’nın bu kursu almış olmayı gurur vesilesi sayması, kronikleşen içsel boşluk hissini bastırma, kurulu düzene eklemleme çabasının ürünüdür. Nitekim mahalle kahvesinde kendisine “arkadaşım” diye hitap eden garsonla, “[d]eğilim ben senin arkadaşım! Kurs görmüş, büyüklerinden terbiye hem de sıkı disiplin almış bir bekçiyim, sıkı disiplinci!” (M, 57) diye üst perdeden konuşarak, kendisi ile aynı statüden olmadığını, farklı, üstün ve vasıflı bir görevli, yetkili olduğunun altını çizer.

Toplum, Murtaza’yı kendi kabullerine göre dışarken, o da çevresini cahil gördüğü için dışlar: “Kızıyordu çevreye, çevrelere. Çevre, çevreler de neydi? Birtakım insanlar? Görmüşler miydi kurs? Ne zaman, nerede” (M, 80). Yaşadığı topluma ise onlardan farklı olduğu düşüncesi ile tahakküm kurmaya çalışır. Çevresinin gözünde “Alt tarafı bir mahalle bekçisi” (M, 40) olarak algılanan Murtaza, diğer bekçilerden ayrı olduğunu ispat etmek için roman boyunca tekrarlanan “kurs görmüş” olma farkını öne sürer.

Murtaza’nın gerçekliğin farkında olmayışı, çevresine, olgulara kapalı oluşu, hep düz mantık oluşu ve kaybetmeye mahkûm ve trajikomik oluşundan yola çıkılarak Don Kişot’tan esintiler taşıdığı söylenebilir.

Yusuf Atılgan’ın *Anayurt Oteli* romanının başkişisi Zebercet, Keçecizade ailesi tarafından Tanzimat döneminde konak olarak inşa edilen, Cumhuriyet’in ilanı ile otele dönüştürülen Anayurt Oteli’nin kâtibidir. Yalnız, iletişimsiz ve silik bir kişilik olan Zebercet’in, rutinler ve kurallarla örülü yaşantısı bilinçaltını ve kişiliğini anlama noktasında önemli bir unsurdur. Tüm hayatı otele geçen Zebercet’in takıntılı düzeyde rutinleştirdiği davranışlar dikkat çekicidir:

[Y]ılda ya da iki yılda bir terziye, altı ayda bir keselenmek için hamama, dört haftada bir saç traşına, ayda bir otelin paralarını İstanbul'a yerleşen Faruk Bey'e göndermek için postaneye giderdi. Yılda bir otelin vergisini de yatırırdı ama bunun için ayrıca çıkmazdı; postaneye gittiği bir gün yatırırdı. (AY, 21)²

Zebercet'in belli bir sistem içinde yaptığı bu işler onun yalnız, karmaşık dünyasında bir çeşit düzen kurma isteği ile bağdaştırılabilir. Sorumluluklarını yerine getirirken sistematik bir düzenle sıraladığı görevleri onun bedensel, cinsel, toplumsal zafiyetleri ve tamamlanmamışlık duygusunu gidermeye çalıştığı bir kanal olarak düşünülebilir. Otel kâtipliği, kimlik inşasında bireysel ve toplumsal alandaki diğer tüm rollerinden daha tutarlı olduğu bir aidiyet kategorisidir. Zebercet'in gerçek anlamda kendisini yeterli hissettiği, gücün ve yetkinin kendisinde olduğu alan Anayurt Oteli'nin kâtipliğidir. Ne çocukluğunda ne de gençliğinde kendisine bir sorumluluk ve yetki verilecek bir yeterlilik ve güven hissetmiştir. Aslında onun bu yetersizliği, otelin sahibi Haşım Bey'in beslemesinden olan annesinden, yedi aylık doğmuş olmasıyla başlar. Ebesinin "Pamuğa sarıp inci kutusuna yatırılır bu; Zebercet koyun adını" (AY, 13) dediği Zebercet'in, geçmişin içinden gelen bu ifadeyle başlayan eksikliği, çocukluğunda anne babasının kayıtsızlığıyla pekişir. "(babası) Patlama oğlum şu külü alayım. Ananın karnında nasıl durdun yedi ay...(annesi) sabret biraz. Ne oğlan. Karnımda bile sabredemedi dokuz ay" (AY, 13). Ebeveyninin kendisine olan bu yaklaşımını kendi yetersizliği ve kabul görmezliği olarak bilinçaltına itmiştir.

Boy kısalığının, kendindeki eksiklik algısına ve çevresinden de bu yönde bir duyguya kaynaklık ettiği söylenebilir: "[B]oyu bir altmış iki, kilosu elli dört. Şimdilerde otuz üç yaşında, gene don gömlek kantara çıkırsa elli altı ya da elli yedi kiloyu bulur" (AY, 12). Askerliğinde, komutanın emir eri olarak, karısı ve kızını hamama götürmekle görevlendirilmesi, arkadaşlarınınca alaya alınır. Komutanın gözünde, karısı ile kızını çekinmeden teslim edebileceği kadar güvenilir ve sadık görülmesi, doğrudan boyu ve kilosu ile ilgilidir. Bir kadının alımlı bulamayacağı bu boy ve kilo kuşkusuz komutanın karar vermesinde önemli rol oynamıştır. Zebercet, hayatının farklı zamanlarında da boyu ve kilosu ile dikkate değmez, önemsiz, sıradanın da altında bir insan olarak muamele görmüştür. Romanın farklı yerlerinde anı çağrışımlarıyla dile getirilen bu olgu, onda onanma, kabullenilme ve aidiyet duygularını besler. Çünkü o, "ruhsal ve fiziksel gelişimi açısından yetersiz, eksik, güdük kalmış biridir" (Balık, 2016: 40).

Zebercet'in sorumluluk duygusu ve bunun karşılığında aldığı onayla ilgili tek anısı, çocukluğuna aittir. Ramazan ayında pencerenin önünde iftar topunun ışığını beklerken, top sesinden önce ışığı görür görmez heyecanla ailesine haber verir. Bunun karşılığında babasından takdir görür; "Oğlumun sayesinde herkesten önce bozuyoruz orucu" (AY, 96). Bu takdirin Zebercet'in hayatında bir tekrarı yoktur. Yıllar önce babası ona bu oteli teslim edip; "[o]tel sana teslim. Bir de kadın al buraya" (AY, 60) dediğinde belki de buna benzer bir sorumluluk ve onanma hissetmiştir. Esasında babasından teslim aldığı şey bekciliğin ötesinde sorumluluk duygusudur. Böylece çocukluğunda olduğu gibi işi hakkıyla yerine getirmenin karşılığında takdir görecektir, kendini işe yarar hissedecektir. Otele sahip çıkacak, onu çekip çevirecektir, çünkü otelin geçmişinden kalan bir tek o vardır: "[A]nahtar evet cebimde ötekiler konağı unuttu bir ben kaldım burada" (AY, 85). Kendini yurtsuz ve köksüzlüğün mekânında bir bek-

çi olarak görür. Korkmaz'ın dediği gibi “Zebercet, fenomenolojik bir dikkatle bakıldığında, bir yersizlik/yurtsuzluk itkisi olarak görülebilir” (2005: 141).

Bu anlamda yaşadığı hayal kırıklığı Zebercet'in temel tutunma aracı olan görev duygusunu alt üst eder. Düzenli olarak tuttuğu otel fişlerini götürdüğü karakolda yaşadığı ilgisizlik, titizlikle yaptığı bu işin karşılığının olmadığını, önemsenmediğini düşündürür. Bu olay, gecikmeli Ankara treni ile gelen kadından sonra rutinlerini sarsan bir sorgulama ve kırılma anı olarak görülebilir. Bu kırılma, intihar etmeden önce, “Dört Kasım”dan beri otel kayıtlarına kimseyi yazmadığını fark ettiğinde de görülür. Zebercet bunun artık önemi olmadığını düşünmektedir. Ayrıca otorite ve gücün sembolü olan devletin verdiği sorumluluk karşısında herhangi bir onama ve takdir de görmez. Bu da onun, otoriteye görev üzerinden duyduğu aidiyetinin kırılma anı olarak düşünülebilir. Düzenli tuttuğu fişlerin karakol için bir anlamının olmadığını gördüğü zamandan sonra Zebercet'in yeni bir gerçekliğe uyandığı ve bunun gereğini yapması gerektiği aşağıdaki alıntından çıkarılabilir:

Defteri kapadı. Ne gereği vardı artık bunları yazmanın ya da birkaç satır yazıp bırakmanın? İleride, kısa ‘soruldusuz’ bir polis belgesinde her şey Dört Kasım’da olmuş gibi saptanacaktı. Titiz bir araştırmacı defterleri inceleyip de geçen yıl Otuz Ekim’le Üç Kasım arasında otelde kalanların bu yıl da aynı günlerde aynı odalarda kaldıklarını görürse bu rastlantıyı nasıl yorumlardı acaba? Gülümsedi. (AY, 105)

Otel kâtibisi Zebercet ile eskiden nüfus memuru olan babasının eş türden işlere sahip olduğunu belirten Uğurlu’ya göre, ikisi de insanların kendilerini değil, isimlerini kayıt altına almalarıyla, kimsenin yaşamı üzerinde etkin rollere sahip değildirlir (2008: 720). Metinde yer alan geçmiş yaşantılarda fiziksel ve ruhsal açıdan bu yeterliliğin olmadığı anlaşılır. Askerde emir eri olarak komutanın karısı ve kızını hamama götürmesi (AY, 31), gittiği genelevdeki kadının onu “küçük askerim” diye karşılaması (AY, 27), arkadaşı Kürt Muhittin’le okuldan kaçıp sağanağa tutulduğunda ağlaması (AY, 84), horoz dövüşünü izlerken midesinin bulanması (AY, 48) gibi detaylar, onun zayıflığını vurgular. Bu eksikliğin farkında olan Zebercet, görev duygusu ile bunu doyurmaya, zaman zaman da etrafına göstermeye çalışır. Tıraş olmaya gittiği berbere buralı olmadığını, bir iş için geldiğini söyler (AY, 20). Adliyeden çıktıktan sonra parkta karşılaştığı yaşlı adama nüfusta çalıştığını, izinli olduğunu söyler (AY, 76). Birlikte sinemaya ve horoz dövüşüne gittiği Ekrem’in ne iş yaptığı sorusuna; “[d]edemden kalma bir otel işletiyorum” (AY, 51) diye cevap verir. Ayrıca “Gecikmeli Ankara Treniyle Gelen Kadın”ın dönüşünü hayal ederken, ona göbek adının “Serdar” olduğunu söylemeyi düşünür (AY, 87). Tüm bunlar, onun bilinçaltında ait olmaya çalıştığı kimlikleri çağırıştırır. Takıntılı görev sadakati, iktidar ve güçle özdeşleştirdiği aidiyet hissinin bir yansıması olarak görülebilir.

2. Asil olmama ve ötekilik

Murtaza'nın bir diğer aidiyet kategorisi, roman boyunca dilinden düşürmediği şehit Kolağası Hasan dayısının şerefli kanıdır: “Yok idi tarlalarımız, konaklarımız amma, var idi aslan yavrusu aslan dayım Hasan Bey, Kolağası... Yeter bu şeref hem da şan bana, ne lazım tarla?” (M, 17). Bu ifade ekonomik açıdan diğer insanların varoluş aygıtlarına sahip olmayan Murtaza'nın, vatan toprağı uğruna kanını döken bir dayının kanıyla varlık mücadelesi verdiği

görülür. Evinin duvarına asılı olan dayısının portresini saygıyla selamlayan (M, 144) Murtaza için şehit dayı, köksüzlüğün giderildiği bir araçtır. Bekçilik yaptığı sırada mahallede şüpheli gördüğü birini karakola götürmek isterken, adam ona kendisini bırakması karşılığında rüşvet teklif eder. Murtaza'nın tepkisi geçmişi ile olan kopukluğunun arka planından izler taşır: "Etsen idim tenezzül, kalır idim memleketimde dinler idim çan seslerini gâvurun!" (M, 44).

Memleketine ve geçmişine aidiyet duymaması, kendini din ve millet üzerinden tanımlamasından kaynaklanır. Burada vurgulanan "gavur" kavramı ve çan seslerinden kasıt, milileştirilen bir din anlayışıdır. Bunun Cumhuriyet döneminin sosyal ve kültürel politikaları bağlamında algılanan din anlayışı olduğunu söylemek mümkündür. Tanıl Bora'ya göre bu dönemde; "İslam'ı milli din olarak tanzim etme ve denetleme çabası, dinin-maneviyatın-ahlâkın yerine milliyeti geçirme arayışını da soğurarak, baskın eğilim olmuştur" (2017: 150). Afet İnan'ın Atatürk'ün direktifiyle yazdığı *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler* adlı kitabında, Türk ulusunun özellikleri, ortak dil, vatan, köken, tarihsel ve ahlaki akrabalık bağları ile tanımlanır. Bu listede din yoktur. Bu bağlamda Kemalizm'in ulusu laik toplumsal ilişkilere dayanan milliyetçilik anlayışında olduğu bilinir (Çelik, 2009: 83). Milliyetçi düşüncenin birçok kurum ve kavramlarda hâkim olduğu dönemin izlerini, Murtaza'nın dayısına duyduğu bağ ve kimlik edinme tutumunda görmek mümkündür. Roman boyunca dilinden düşürmediği Kolağası Hasan Dayı'sının kanından olması ve buna dayalı bir aidiyet kurgulaması, bu bağlamda bir kimlik sorunu yaşadığının göstergesidir. Kendisini konumlandıracağı unsurlardan biri görev diğeri ise dayısının kanına bağlanmadır.

Murtaza, "muhacir" olduğu Türkiye topraklarında, kendisine dayanak olarak, Balkan Harbi'nde vatan uğruna şehit düşen dayısının kanı üzerinden bir kimlik inşa eder. Bağlandığı bu kanla öteki olma duygusundan uzaklaşarak, Türk ulusuna eklenenecektir. Murtaza'nın ısrarla "vatan uğruna dökülen şerefli Türk kanı" taşıdığını vurgulaması, çevresinde "Türk" olmak ve "Türk" kabul edilmek arzusu olarak okunabilir. Nitekim onun kendisini ifade edebildiği, toplumun bir parçası olarak kabul gördüğü, sesinin duyulduğu, değer gördüğü bir yaşantı görmeyiz. Çevresinde aşırı kuralcılığı ve davranışları dışında onu farklı kılan aksanlı konuşması, onun yabancılığının bir işaretidir. Parkta yaşanan diyalogda ret, kabul ve onanma arasında bir gerilim yükselir, Murtaza sesiyle baskın gelmeye çalışır:

Abe niçin gülersin haminnem gibi?

"Murtaza "Haminne"yi "Aminne" gibi söylemişti. Adam "Vatandaş Türkçe konuş!" dedi.

"Murtaza göğsünü yumrukladı;"

"Türküm, hem da arslan oğlu Türk. Konuşurum Türkçenin koçunu. Bilirsin dayım Hasan Bey'i? (M, 119)

Murtaza'nın göçle birlikte bir yurtsuzluk, köksüzlük duygusu yaşadığını, geldiği topraklarda yerli değil yabancı olduğunu, bu bağlamda ötekileştiğini metin aralarında sezmemek mümkündür. Muhacir olarak Murtaza'nın konumu ötekidir. Gerçek bir Türk olarak görülmez. Bu durum onun psikolojik olarak güvende hissetme ve kökleri üzerinden aidiyet kurarak topluma dâhil olma isteğini ortaya çıkarır. Bunun yanında, yaşadığı dönemin anlayışı

çerçevesinde de bir köke dayanma ihtiyacı doğar. Murtaza'nın, ötekiliğini gidermek için başvurduğu bir tutunma biçimi olarak "Türk" kanı taşıyan dayısına bağlandığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Böylece vatan uğruna kanını döken dayısına bağlanarak Türk kimliğine aidiyet bağı her defasında vurgular.

Fen müdürünün Murtaza hakkındaki sözleri onun yabancı olarak görüldüğünün bir diğer örneğidir: "Kanı kanımdan, teni tenimden bir insanın kuyusunu, kanı kanımdan teni tenimden olmayan beş paralık bir muhacir oğlu önünde kazanacak kadar alçalamam herhalde" (M, 179). Bu ifadelerde Murtaza'nın etnisite ve toprak üzerinden 'biz'in dışında tutulduğu ve ötekileştirildiği görülür. Fabrikada kontrolör olarak göreve başladığında kuralcılığı yüzünden bezdirdiği işçilerden biri de Azgın Ağa'dır. Uyurken yakaladığı abdesthane bekçisi Azgın Ağa'ya koca bıyığından utanması gerektiğini söylerken aldığı tepki, iş yerinde de öteki olarak görüldüğünü güçlü bir şekilde vurgular: "Koskoca Cemal Paşa'nın hayran olduğu bir bıyığa şu 'Kanı bozuk', 'Gâvur çanları içinde', yetişmiş bir muhacir oğlu mu dil uzatacaktı? Türklük, Anadolu'luk, halis kan ölmüş müydü?" (M, 199).

Murtaza'nın Türklüğü muhacir oluşundan dolayı sorgulanır. "Gâvur" çanları içinde yaşamayı Türklük uğruna reddetmiş Murtaza'nın kurmaya çalıştığı aidiyete, çevresi tarafından "gâvur" çanları içinde doğup büyümüş olması üzerinden karşı çıkılır. Buna göre yerlilik yani gerçek Türklük halis kan taşımaya bağlıdır. Tanıl Bora;

Öncesinde yerlilik, Anadolu'luluğun sevdiği bir sıfattı. Yapay olmayan, tabii organik bir milliyetçiliğin ifadesiydi. Anadolu'lular hem Türkçülüğün hem Kemalizm'in kurgusal buldukları milli kimlik tariflerine karşı her şeyden önce Müslümanlığını vurguladıkları hâlihazır reel millete sarılıyorlardı. Yerli milli'nin sağlamasıdır bu söylem de" (Bora, 2016)

sözleriyle, yerliliğin milliyetçi söyleme dayandığını söyler. Murtaza'nın dayısının şehit kanına duyduğu aidiyet ve Azgın Ağa'nın 'muhacir oğlu, kanı bozuk' ifadeleri, mübadeleyle Türkiye'ye gelen göçmenlere dönük ötekileştirmeyi belirgin şekilde görünür kılar: "Biz Yunana karşı kurşun atarken siz nerdeydiniz lan? Hı? Nerdeydiniz? Kanı bozuklar. Adam mı oldunuz yoksa yerliler öldü mü? Öldük mü lan biz?" (M, 203).

Levent Cantek, bireyin yer ile kurduğu ilişkisini ele aldığı çalışmasında 'yer'in kimliklendirme işlevi olduğundan bahseder. Buna göre kişi yaşadığı yerde ortak geçmiş ya da ortak gelecek tahayyülü gibi bağlantılar kurarak benzerlerini arar, bulduğu zaman da oralı olur. Böylece o yerin kimliği ile özdeşlik kurar (Cantek, 1998). Nuray Mert, Türkiye'de yerliliğin ilk olarak Osmanlı batılılaşma sürecinde, kültürel yabancılaşmaya karşı bir tepki olarak doğduğunu söyler. Bu dönemde, batılılaşmaya muhalif kesimin hissettiği batı kültürüne karşı duyduğu yabancılık sonrası, kendi değerlerine çekilmeye dönüşür. Özellikle de bu dönemdeki muhalefetin "gavur adetleri" argümanı ile varlığını sürdürdüğünü, yerlinin kendisini yabancı karşısında konumlandığını belirtir (Mert, 1999: 173-180).

L. Funda Cantek, vatan toprağı ile vatandaş arasında kurulan kutsal bağın, karşılıklı borç-alacak ilişkisi içinde tanımlandığını ifade eder. Kolektif mülkün yani vatan toprağının sahiplerinden olan vatandaş, toprağın kendisine sunduğu aidiyet duygusunu, onu koruyarak

ve gerektiğinde savaşıarak ödemelidir. Bireyin, toprak üzerindeki bu yaşamının kira bedelini, sadakat ve kimi zaman da kanla, canla ödeyeceğini belirtir. Ulus bağlantılarının anadil, anavatan kan ve miras gibi kavramlarla sunulduğunu dile getiren Cantek, ayrıca doğum yeri olarak anavatanın ulus toprağının kutsiyetini arttırdığını, ulusun geniş bir aile, anavatanın da coğrafi bir doğum yeri olarak kabul edildiğini ifade eder (2016: 19).

Tanıl Bora'ya göre, Anadoluçuluğun sevdiği bir sıfat olarak 'yerlilik', 'yapay olmayan, tabii organik milliyetçiliğin ifadesidir: "Yerleşik (milliyetçi muhafazakâr) kullanımıyla ise yerlilik narsistik bir kendine mahsusluk iddiasının paranoid bir yabancı korkusunun nişanıdır. Biz'in kapatıldığı kafestir" (Bora, 2018). Yerliliğin gerisinde zenofobik bir tekinsizliği, kendi kabuğuna çekilmeyi doğurduğunu düşünürsek, Azgın ağanın Murtaza'yı 'biz' diye nitelendirdiği Türk milletinin dışında bir yabancı olarak algıladığını, Murtaza'nın da 'biz'e dâhil olma mücadelesiyle çırpındığını söyleyebiliriz.

Zebercet'in kendini Keçecizadeler ailesine bağlamasının arka planında da köksüzlük duygusu yatar. Annesi, Haşim Bey'in beslemesiyle gayri meşru ilişkisi sonucu dünyaya gelmiştir: "Haşim Bey'den gebe kalan beslemeyle (ninesiyle) everdikleri sözde dedesinin üvey kardeşiymiş..." (AY, 71). Zebercet, bir günah sebebiyle dünyaya gelinen bir geçmişe sahiptir. Annesi öldüğünde imam ona ninesinin adını sorar fakat cevap alamaz: "Bilmiyordu. Aşağıda ya da yukarıda bir karışıklık olmasın diye uydurma bir ad vermedi. Başını eğdi, kızardı" (AY, 14). Bu utanç onun bilinçaltında yatan köksüzlüğün bir dışavurumudur. Ninesinin adını ertesi sabah baş sağlığına ve birikmiş hesabını almaya gelen Rüstem Bey'e sorar: "Ninemin adını hiç duydunuz mu babamdan? 'Duymadım. Nüfusuna baksana'. Kasaya ceplerine baktım; nüfus kâğıdı yok" (AY, 14). Rüstem Bey'in üvey kardeşinin adını dahi bilmemesi, Zebercet'in ailedeki konumunu belirten bir durumdur. Beslemenin soyundan gelen Zebercet, otelin varisi değil kâtipi, bir bakıma bekçisidir. Bu durum, resmi olarak bu soydan kabul edilmediğinin kanıtıdır. Silik kişiliğinin temelinde bu olayın devamı olarak, dünyaya erken gelişini görmek mümkündür. Varoluş mücadelesinde kimlik edinmeye çalışırken bu geçmiş onu bilinçaltı ve anılarla takip eder. Yaşadığı dünyada ilk kabul görmemişlik budur denilebilir. Geçmişin günahı onun Keçecizade ailesindeki ve hayattaki konumunu belirler.

Onun Keçeci ailesi ile kurduğu soy aidiyetini, bilinçaltında, belli belirsiz çağrışımlarda ve bazı eylemlerinde görmek mümkündür. Örneğin oteldeki ortalıkçı kadınla olan salt cinsel doyuma yönelik ilişkisi, konağın sahibi Haşim Bey'in evin beslemeleriyle olan ilişkisine benzer: "Haşim Bey beslemeleri rahat bırakmazmış. Altmışını geçkinen bile odaya kahvesini getiren geceleri tavan arasında Kadriye Kalfa'nın yanında beslemenin memelerini kıcımı çimdiklermiş. Kimselere söylemezmiş kız" (AY, 28). Burada konağın sahibi olarak güçlü, istediğini alan, tahakküm kuran bir erkek profiline özenme ve özdeşlik kurma söz konusudur.

Bu benzerlik, Zebercet'in Faruk dayı ile olan özdeşleşmesinde de görülür. Parkta otururken konuştuğu yaşlı adamın Faruk Bey'in nesi olduğu sorusuna; "Dayım. Haşim Bey'in ortanca kızının oğluyum" (AY, 77) diye cevap verir. Özellikle Gecikmeli Ankara Treniyle Gelen Kadın'a olan tutkusu ve intiharı üzerinden kendisini özdeşleştirdiği Faruk, yengesi Semra'ya olan aşkı yüzünden intihar etmiştir. Faruk'un Semra'ya aşkı ile kendisinin Gecikmeli Ankara Treniyle Gelen Kadın'a duyduğu his, ulaşılmaz bir kadına karşı yaşanan

imkânsız aşk duygusudur. Zebercet, bu bağlamda da bir özdeşleştirme yapar. Faruk Dayı'nın Semra'ya olan ilgisini ve röntgencilğini (kendisinin de yaptığı) düşünürken Haşim Bey'in beslemesiyle olan ilişkisini çağrıştıran bir sahne hayal eder.

Bu gecelerin birinde o beslemeyi çağırmadı mı? Küçük Bey'e su verirken eli titreyen, yüzüne bakınca kızaran o yeni yetme kızı belki son günlerinde bir gece çağırda da erkekliğinin ancak bir tek kadına erişilmez bir kadına... (AY, 104).

Bu düşünceler, onun ortalıkçı kadını boğarak öldürdüğü an yaşadığı duyguları çağrıştıırır. Ortalıkçı kadını öldürdüğü gece onunla birlikte olmaya çalışır fakat iktidarsızlık yaşar. Kadının kendisine tepki vermediğini görünce onu boğarak öldürür (AY, 58). Bu olayda yaşadığı duyguyu Faruk Dayı'yla özdeşleştirir. Faruk'un da kendisi gibi başka bir kadınla olamayacağını anladığı için beslemesine karşı iktidarsız olduğunu kurgular. Eylem ve duygularına bir dayanak oluşturma amacıyla kendisini başkalarının kimlikleriyle bütünleştirir. Burada kurguladığı besleme sahnesi, ortalıkçı kadınla yaşadığı iktidarsızlıktan sonra kadını boğduğu sahneye benzer. Bu sayede eklemlediği kişiliklerin yaşantı ve duygularıyla özdeşleşip kimlik inşa eder. Özdeşleştiği kimlik ve aidiyet üzerinden yarattığı soy, aslında onun köksüzlüğünün ve gerçekte olamayan kimliğinin telafisi olarak okunabilir. Zebercet'in başka bir olayda da özdeşlik kurduğu belirgin erkeklerden biri Faruk Dayı'dır. Zebercet, kendisini Faruk gibi asarak öldürür. Bu aidiyet onun kompleks ve eksiklik duyduğu dünyasında tutunduğu bir araçtır.

Zebercet'in besleme kavramına yönelik bilinçaltını, geçmişin çağrışımları üzerinden iki türlü okumak mümkündür. Haşim Bey'den aktarılan besleme anlatısı, bilinçaltında gücün, erkekliğin, iktidar sahipliğinin olduğu gibi köksüzlüğün, suçun ve devamında dünyaya gelişin hatta otelin 'besleme'si olmanın bir imgesi olarak düşünülebilir. Haşim Bey'le özdeşleşirken cinsel yönden güçlü bir erkek ve konağın efendisi olarak iktidar sahibi olmaktadır. Böylece utanç duyduğu besleme figürünün karşısında yer alacaktır. Aynı zamanda 'besleme' onun gerçeğini, geçmişini ve bugünkü konumunu belirleyen bir unsur olarak karşısında durur. Ninesinin beslemeliğinden ona miras kalan bekçilik de bu minvalde değerlendirilebilir. Burada otelin kâtipliğini yapsa da esasında konumu bir çeşit beslemeliktir. Geçmişin yarasını, 'besleme'ye tahakküm eden erkekle özdeşleşerek kapatmaya çalışır. Eksikliğini hissettiği ve doyurduğu bu imge, onda ortalıkçı kadın olarak somutlaşır.

Köksüzlüğün ve güçsüzlüğün dışavurumu, askerlik yıllarında emir eri olarak subayın hizmetinde koştuğu zamanlarda da görülür: "Büyücek bir evdi, kapı yanında bir odada yatarı. Sabahtan öğleye değin bir ortalıkçı kadın gibi" (AY, 31). Kendisini ortalıkçı kadına benzettiği bu an geçmişin çağrışımları kadar şimdinin de gerçekliğini yansıtır. 'Besleme' onun zihninde köksüzlüğün, soysuzluğun kaynağı, aynı zamanda bugünkü konumunu da çağrıştıran bir imgedir. Zebercet, otelin sahibi ya da varisi değil, soyundan miras kalan 'besleme'ye benzer bir konumda otelin kâtibidir. Ortalıkçı kadına olan yaklaşımının altında aslında bu kadın üzerinden köksüzlüğünü, pasifliğini gördüğünü söyleyebiliriz. Gördüğü şey hayattaki konumudur. Sonunda kadını boğarak öldürürken yaşadığı iktidarsızlık bu konumunun, pasifliğinin, silik varlığının bir göstergesidir. İntihar hazırlığı yaptığı sırada gerçekliğin silikleştiği görülür. Çağrışım ve bilinçaltının yoğun anlatımı olan bu bölümde konağın yapılışından itibaren bes-

lemelerin buradaki yaşantıları yer alır. Zebercet'in zihninden yapılan bu aktarımda, bilinçaltında köksüzlüğünün besleme üzerinden somutlaştığı bir imgeye dönüştüğünü düşünebiliriz:

Konak yapıldığından beri tahta güvelerinin geceleri çıtır çıtır kemirdikleri, kalın muşambalar döşenmeden önce ayaklarla, terliklerle, nalınlarla süpürgelerle aşınan, çoğu erkeklerin fırsat buldukça çimdikledikleri, sıkıştırdıkları, kimi gönüllü kimi zorla odalardan birine kapayıp yatağa yıktıkları uzun süre kullandıktan sonra biraz çeyiz verip yoksul bir yakınlarıyla ya da bir başkasıyla everdikleri genç beslemelerin... (AY, 107)

Zebercet, Keçeciler ailesi tarafından üstü örtülen bir suçun devamında dünyaya gelen biridir. Bu yüzden ailenin resmi anlamda varisi değil, otelin bekçisidir. Murtaza ailenin öteki konumunda olan bir kişisidir. Ötekileştirilen Zebercet'in, bütünleşme ve kabul görme ihtiyacıyla kendisini bu soya dayandırarak aidiyet kurduğunu düşünebiliriz. Kurmaya çalıştığı aidiyet, öteki olmanın yarattığı eksiklik ve dışlanmadan kaynaklıdır. Onun ötekiliği, Keçecizade ailesinin dışındaki yaşantılarında da görülür. Soy utancı, vaktinden erken dünyaya gelişi, fiziksel görünümü, silik kişiliği ve erkeksiliğin dışında algılanması gibi durumlar onda dışlanmışlık duygusu yaratmıştır. Bu dışlanma onun kimlik ve aidiyet yaratma sürecinde yaşadığı sancıdır. Öteki olmanın dışlanmışlığı diyebiliriz. Zebercet, çevresinde "Anası oğlan doğurmuş Zebercet hamur yoğurmuş" diye alay edilen erkek görünümünden uzak biridir. Bıyık ve horoz gibi erkekliğin temsili simgelerle Zebercet'in bu anlamda yaşadığı eksiklik ya da belirsizliği görmek mümkündür. Onun cinsel kimliğinin özellikle de cinselliğin yoğun olduğu sayfalarda eşcinsel ya da fetişist eğilimlere kaydığı görülür. Fakat bu yaşantıları cinsel boyutu dışında, Zebercet'in eksikliğini duyduğu ihtiyaçları üzerinden bir bütünleşme süreci olarak okumak da mümkündür.

3. Vatandaşlık ve sadakat

Orhan Kemal'in abartılı bir vazife ve soy takıntısıyla kurguladığı Murtaza, romanın mi-zahi boyutunu üstlenen tipidir. Mehmet Narlı, Orhan Kemal üzerine yaptığı çalışmasında romanın mizah unsurlarını beş maddede ele alır. Bunlar; saçmalık boyutunda vazife tutkusu, kaz adımlarıyla yürüyüşü yani fiziksel görünümü, şivesi, gerçekliği anlayacak yetide olmadığı için karşısındakinin niyetini anlamayı ve son olarak da bunların tekrarları şeklindedir (2002: 493). Narlı'nın tespitinden hareketle Murtaza'nın abartılı ve tekrarlı davranışlarının ardında, dönemin sosyal politikalarına bir eleştiri görmek mümkündür. Özellikle de disiplin anlayışı ve denetim tutkusu, Cumhuriyet rejiminin batılılaşmaya yönelik devlet çizgisindeki politikalarının, ironik anlatımla bu tip üzerinden somutlaştırıldığını düşündürür. Murtaza'nın disiplin anlayışında insan gerçeğini yadsıyan, özel alanı ve gereksinimleri yok sayan, zapt u rapta altında bir disiplin anlayışı görülür. Fabrikada gece vardiyasında uyuyan kızını darp ederek ölümüne neden olması, molalarda işe isteksiz olanlarla takışması, fabrikadaki hemen herkese her durumda karışması, onun kontrol dışında bir duruma müsaade etmeyen baskıcı kişiliğini ortaya koyar. Romanda kendisini halkın özel yaşamına müdahale edecek yetkide görmesi, kontrol ve disiplin takıntısı bu bağlamda ele alınabilir. Murtaza'nın özel alan ve kamusal alan ayırımı yapmadan çevresine hatta kedilere bile müdahale ederek

disiplin kurmaya çalışması, döneminin sorumluluğunu sokakta bile sürdüren memur tipine bir gönderme olarak okunabilir.

Berkant Örkün, Murtaza tipini Foucault'nun özne ve iktidar kavramları üzerinden ele aldığı çalışmasında, Murtaza'nın devletçi statükocu anlayışın temsili bir tip olduğunu söyler. Dayanak olarak onun Cumhuriyetçi Halk Fırkası taraftarlarıyla yaşadığı çatışma, sonrasında Demokrat Partili işçilere olan yaklaşımını ve davranış olarak da asker yürüyüşünü gösterir. Tüm bunların devletçi statükoya bir gönderme olduğunu düşünür (2018: 171). Murtaza, kendi doğrusu dışında hiçbir şeye itimat etmeyen kendi kural ve inancını herkese dayatmaya çalışan biridir. Anlatıcının ağzından Murtaza'nın Cumhuriyet Halk Fırkası taraftarlarıyla girdiği kavgada başına iskemle ile vurularak kafasının kırıldığı aktarılır: “Dayısı nasıl Balkan Harbi'nde mübarek kanını kutsal vatan topraklarına döktüyse, o da bir çeşit düşman demek olan Serbestçilerin iskemle darbesiyle aynı kutsal topraklara kanını dökmüştü” (M, 23). Bu durum sadece tek parti rejiminin muhalif oluşumlara yaklaşımının tezahürü değil, aynı zamanda Murtaza'nın maruz kaldığı kan, soy bağı aidiyetsizliği, bu topraklar için kanını dökmüş olmak gibi ihtiyaçlarını da karşılar. Bir tür ‘düşman’ demek olan ‘Serbestçiler’ onun kanını döktüğüne göre, dedelerinin kanı dökülen ‘yerliler’le de bu düzlemde eşitlenir. Bu sayede ülkenin hakiki sahipliği duygusuna yaklaşır.

Duygu Alptekin, toplumsal yapının modern çağda ırk, din, kast sistemi yerine milliyet ilkesinin merkezde olduğu ulus-devlet modeliyle şekillendiğini söyler. Bireyselliğin arttığı modern toplumda ulus bünyesinde ortak kimlik inşa edilerek birey devlet arasında aidiyet gerçekleşir. Bu sayede toprak, dil, tarih, amaç, ya da kültür birliği gibi etmenlerle ulus birliği ortaya çıkar. Devletlerin kendi ilkeleri içinde toplumu bütünlük içinde tutma çabasının sonucu olarak ulus devlet ideolojisi gündeme gelir (Alptekin, 2011: 68). Romanda batılılaşma hedefinde Cumhuriyet rejiminin ulus-devlet anlayışının Murtaza üzerinde somutlaştığını görmek mümkündür. Üstlerine ve Ankara hükümetine kayıtsız şartsız bağlılığı, büyük bir inançla yaptığı göreviyle halkı yönlendirmeye çalışması, ideal vatandaş tipini simgeler. Romanda sık tekrarladığı “Ankara’da devlet hem da hükümet, yukarda Allah, burada da ben!” (M, 39) ifadesi kendisini devletin, kanunların uygulayıcısı olarak gördüğünü düşündürür. Bu görüşü, onun halkı disiplin ve denetim altında tutma düşüncesini tetikler. Örneğin mahallede asayiş kontrol ederken; “Devletin malıdır bu çocuklar, hem da milletin. Yok, hakkın uyutmamaya ciğerparelerini vatanın. Haçan büyüyecek kurşun sıkacak düşmana, kurşun!” (AY, 14) diye kendini savunur. Kontrol ve disiplin anlayışı, dönemin sosyal politikalarının ulusal tip ve vatandaş yaratmaya yönelik uygulamalarını çağırıştırır. Devletin vatandaş üzerindeki yetkisinin bu dönemde nasıl şekillendiğini düşündürür. Gülden Gürsoy Ataman, 1938-1946 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı yapmış Hasan Ali Yücel’in Türk kimliğinin, ulusal tip ve karakterlerin belirlenmesinde ve eğitilmesindeki rolünden bahseder. Onun devlet ve vatandaş algısını şu şekilde kendi ifadesiyle aktarır: “Türk için devlet babadır. Aynı zamanda vatandaşın hak ve vazifesini devlet tayin etmekte, onların müeyyidelerini devlet kullanıp yerine getirmektedir” (2014: 256).

Murtaza'nın tekrarladığı disiplinci davranışların arkasında, devlet için her an teyakkuzda bekleyen vatandaş beklentisi yatar. Uykusunu alamayan çocuklar, gerektiğinde vatani düşmana karşı koruyamayacaktır. Murtaza'nın denetimi devlet adına ve devlet içindir. Tanıl Bora,

Cumhuriyet'in kurucu kadroları ve aydınlarının sadakat yükümlülüğü ile makbul vatandaş yetiştirmeye önem verdiğini ifade eder: "Milliyet prensibi yeni devletin kurucuları nezdinde öncelikle rıza ve sadakat üretiminin modern kaynağı olarak değerli"dir (Bora, 2017: 216). Murtaza'nın denetim takıntısının altında bu kaygıyı görmek mümkündür. Alıntıda olduğu gibi Murtaza için, vatandaşın varlığı devletin varlığı ve bekası içindir. Bu teyakkuz halini aynı zamanda 'ecnebiler'in her an kontrolüne karşı da hisseder. Düşmanlara karşı her zaman tetikte ve sağlam görünmek, düşmanlara karşı tetikte olmak ve ecnebilerin ülke hakkında olumsuz düşüncelerini engellemek gerekir. Tanıl Bora, Türkiye'deki milliyetçiliği özgüven eksikliği ve beka kaygısı ile sürekli teyakkuzda olmayla ilişkilendirir. Düşman ya da ötekine muhtaç olarak varlığını sürdürdüğünü ifade eder (2003: 27-30). Murtaza için bunun yolu disiplinden ve tetikte olmaktan geçer. Bu kaygısının sokak kedileriyle olan mücadelesinde belirginleştiğini söyleyebiliriz.

Ah be mundar hayvan" dedi. "Ne için gitmezsin arka sokaklara? Ne devirirsin teneke-lerdeki çöpleri? Desin ecnebi tuh bu pis Türklere, versinler kötü not memleketimiz, hem da milletimiz için ha? (M, 27).

Murtaza'nın kedilere dahi yönelen bu disiplin arzusu üzerinden batılılaşma endişesi adına yapılan sosyal reformları görmek mümkündür. Cumhuriyet yönetiminin inkılâpları halka ulaştırma noktasında yaşadığı eksikliği gidermek için, 'halk terbiyesi' düşüncesinden doğan halkevlerinin, inkılâp ruhunun halka benimsetilmesi, ulus devlet bilincini yaymak, sporcu sağlıklı nesiller yetiştirmek, milliyetçi ve halkçı fikirleri halka ulaştırmak gibi amaçları vardır (Özdemir ve Aktaş, 2011: 235-262). Bu disiplinin altında halkın eğitilmesi sadık ve güçlü vatandaşlar seviyesine gelmesinin arzulanması yatar: "Lazımdır olmak demir bilek Tunç yürek! Haçan ne zaman bakacaksın Düşmanlara kopacak yüreklerinde zelzele" (M, 65). Fabrika müdürünün teklif ettiği spor mükellefleri komutanlığı için Murtaza'nın verdiği tepki, çevik, atletik bedenli nesil yetiştirme amaçlı halkevleri projesini çağırıştır. "Helbet lazım ettirmek talim yurttaşları her sabah ve her akşam" (M, 132).

Murtaza'nın spor mükellefleri komutanlığını büyük bir sevinçle kabul ederken; "Alayım elime mükellefleri sokayım disipline. Çünkü görürüm merasimlerde, geçemezler büyüklerimizin önünden layıkı ile" (M, 225) şeklindeki sözleri, istenen vatandaş tipinin bir vurgusudur. L. Funda Cantek, merasimlerin ulus kimliğinin inşasında önemli işlevlerinin olduğunu, bu sayede kolektif belleğin otorite tarafından kontrol edildiğini söyler (Cantek, 2016; 15-20). Murtaza bedenlerin yeteri kadar güçlü ve çevik görünmediği, merasimlerde büyüklerin huzurundan layığı ile geçilmediği için, mükellefleri disipline sokmayı ister. Onun büyüklerine olan sadakati ve onanma ihtiyacının ardında vatandaş olarak devlete ve otoriteye aidiyeti düşünülebilir. Bu anlamda Murtaza, oluşturulmak istenen vatandaş tipinin ironik temsilidir diyebiliriz. Cantek, "halk terbiyesi" etrafında şekillenen söylemin nesnesi olarak 'halk'ın kesin bir tanımı olmamakla birlikte, kurucu seçkinler ve aydınlar çevresinde yer alan, aldıklarına inanan 'vatandaş'ların anlatılarında bu kavramın anlam bulduğunu söyler. Buna göre halk terbiyesinden söz eden kişilerin dışında kalan herkes halktır: "Vatandaş, Cumhuriyetin ilkeleri doğrultusunda haklar ve sorumluluklarla donatılmış modernleşme ülküsüne bağlı, Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil edecek çağdaş bireydir (2016: 38). Murtaza kurs görmüş

becçiliği ile cahil halktan ayrılan vatandaştır. Yaşadığı çevrede herkesi cahil, eğitilmesi ve disipline edilmesi gereken insanlar olarak görür. Ona göre halk kendisi için karar verecek, düşünecek yetide değildir. Onların yerine düşünen, kararlar veren devlet büyükleri vardır. Halk için düşünen, didinen bu büyüklerin de sabaha kadar eğlenip kahkahalar atmaya hakkı vardır (M, 26). Çünkü onlar cahil halktan ayrıdır.

Bu bağlamda Murtaza'nın "amirlerim" dediği, devlet büyükleri üzerinden ulus devlete aidiyet kurmaya çalıştığı düşünülebilir. Böylece kendi gerçeğine yabancı, kendi olamayan Murtaza, soy ve görev gibi aidiyetlerin üstünde daha büyük bir bütünün parçası olarak ulus devlete bağlanır. Siyasal arka planda Türkiye'nin batılılaşma hedefinde modernleşme politikalarıyla birlikte, baba, aile, ırk veya yerin dışında daha geniş bir kitlenin mensubu olarak güvende hissedeceği bir aidiyet oluşturduğunu söylemek mümkündür. Kemal Tahir, Türk tarihi ve toplum yapısına olan ilgisi, ideolojik tutumu ve bunu eserlerine yansıtması açısından, Türk edebiyatında üzerine konuşulan isimlerdendir. Berna Moran onun batılılaşmaya karşı olduğunu ifade eder. Çünkü Kemal Tahir, Osmanlı toplumunun özel mülkiyet kavramı ile tanışmadığını bu yüzden sınıfsız bir toplum olduğunu düşünür. Bu toplumun sorunlarına batılılaşma siyaseti ile çare bulunamayacağını, 1920'lerden sonraki devrim hareketlerinin kopyacılık olduğunu düşünür. Halka rağmen yapıldığı için tabana dayanmayan üst yapı değişikliklerinin Türk aydını ile halk arasındaki bağı zayıflattığını ve geçmişle olan bağın koparıldığını ifade eder (2001: 173-175). Kemal Tahir'in bu görüşleri doğrultusunda, Orhan Kemal'in *Murtaza*'da, Türkiye'nin batılılaşma süreci eleştirisini, yarattığı vatandaş prototipi üzerinden yaptığı düşünülebilir.

*Anayurt Otel*i köksüzlük, yalnızlık, yabancılaşma ve iletişimsizlik bağlamında bireyi ele alan bir roman olduğu gibi çeşitli simge ve olaylar üzerinden toplumsal arka planda, toplumun, ülkenin yaşadığı dönüşümlere vurgu yapan bir eserdir. Özellikle de romanda yer verilen bazı tarihler bu okumaya elverişli bir zemin sağlar. Otelin konak olarak Keçecilerden Malik Ağa tarafından 1839 tarihinde yaptırılması, Cumhuriyetin ilanında otele dönüşmesi ve Zebercet'in intihar ettiği günün 10 Kasım olması romanın, Türkiye'nin batılılaşmaya yönelik politikalarını ve Cumhuriyet Türkiye'sini aklı getirir. Osmanlıdan Cumhuriyet'e Zebercet üzerinden batılılaşma serüveni bazı sembol ve imgeler üzerinden anlatılır. Otelin ok şeklindeki tabelasının zamanla çivilerinden birinin çürüyüp kopmasıyla (AY, 12) toprağı gösteriyor olması, otelin ölü bir yaşama ev sahipliği yaptığı vurgusu okunabilir.

Mehmet Narlı'ya göre, 'Anayurt' ve 'Otel' kavramları arasında anlam bakımından ilişki vardır. Ana rahmi ve aynı zamanda vatan çağrışımı ile kalıcılığı, güvende olmayı, ait olmayı simgeleyen 'Anayurt', geçiciliği, yerleşik olmayışı, aidiyetsizliği çağrıştıran 'Otel'in bir arada kullanımı önemlidir (2013: 285-316). Bu çelişkiden yola çıkarak otelin, Zebercet üzerinden Cumhuriyet Türkiye'sinde, bireyin anayurda ait olamamasını, yurtsuzluğunu barındıran çift katmanlı bir anlam taşıdığını söyleyebiliriz. Zebercet'in ihtiyaç duyduğu güveni ve kökleri, Türkiye'nin değişim ve dönüşüm sürecinde bireyin konumu açısından okumak mümkündür. Ayrıca otelin tanıtıldığı bölümde anlatıcının; "Düşman elindeyken belirli bir direnme göstermemiş kasaba ya da kentlerde kurtuluşu ilk yıllarındaki utançlı yurtseverlik coşkusunun etkisi belki" (AY, 11) ifadesi, otelin isminin Cumhuriyet'in kuruluşunda Anado-

lu ve taşranın bu sürece nasıl dâhil olduğunu çağırıştırır. Aktif olarak belirli bir karşı duruş göstermeyen şehirlerin daha sonra Cumhuriyet'e eklemleme çabalarının bir vurgusudur. Özü ve geçmişi itibariyle aslında anayurda karşılık gelmeyen oteli, Cumhuriyet Türkiye'si; Zebercet'i ülkenin halkı, gecikmeli Ankara treniyle gelen kadını ise beklenen modernleşmenin simgeleri olarak düşünebiliriz.

Geçmiş kimlik ve yaşamların sürekli canlı tutulması yönünden otel, Osmanlıyla olan ilişkinin ve bağın kopmadığı bir mekân olarak ikilik barındırır. Ölülerle ve geçmişle yaşayan Zebercet için bu ikilik, geçmiş ve bugün arasında yaşanır. Kökleri Osmanlı'ya dayanan konak, Cumhuriyet'le birlikte otele çevrilerek dönüşüme uğramıştır. Bu anlamda Zebercet'in geçmişle yani Osmanlı ile olan bağı ve mevcut sistem olarak Cumhuriyet Türkiye'si ile kurmaya çalıştığı ilişkinin ikileminden bahsetmek mümkündür. Zebercet'in dünyasında Keçeciler üzerinden yarattığı aidiyeti Türkiye halkının aidiyet noktasında geçmişle olan ilişkisinin temsili olarak görebiliriz. Osmanlı ve Cumhuriyet ikilemini konağın otele dönüşmeden önceki yıllarda Rumların yaşadığı fakat Cumhuriyet sonrasında gönderildiklerinin aktarıldığı olayda da görmek mümkündür. Bu detay ulus- devlet anlayışı ile gerçekleştirilen politikalara bir gönderme şeklinde de okunmaya imkân tanır.

Nitekim Anayurt olarak isimlendirilen oteli ulus-devlet bağlamında arzulan anavatan olarak anlamlandırabiliriz. Fakat bu arzu, geçiciliğin ve aidiyetsizliğin mekânı olan otel motifi üzerinden çelişki barındırır. Zebercet bu bağlamda kimlik ve aidiyet oluşturmada söz konusu ikilik arasında kalmaktadır. Zebercet'in Cumhuriyet Türkiye'si ile olan bağı düzenli olarak tuttuğu otel fişleri üzerinden okuyabiliriz. Devletle olan bağın, otel kayıtlarını götürdüğü karakolda koptuğu söylenebilir. Burada düzenli ve itina ile tuttuğu kayıtların önemsiz ve sıradan olduğunu görür. "Ha şunlar. Karakolda bir yere atarlar onları, kimse bakmaz" (AY, 68). Bu bağın çok güçlü olmadığını gösteren bir başka örnek olarak Zebercet'in 29 Ekim kutlamalarına denk gelen bir günde dışarı çıkması, bu bayramın onda herhangi bir duygu uyandırmaması ve bu duruma oldukça kayıtsız kalmasını gösterebiliriz.

Zebercet, ölüler ve geçmiş aracılığı ile eskiye bağlı iken, gecikmeli Ankara treniyle gelen kadın onun dünyasını geçici bir süre alt üst eder. Takıntılı bir şekilde varlığını kuşatan bu kadını umutla beklemeye başlar. Fakat gitgide umudunu yitirerek intihar eder. Bu bekleyiş, bilinçli ve gelecek tasavvuruyla ilgisi olmayan bir takıntıdan ibarettir. Kadın otelde bir gece kaldıktan sonra, odasını, kullandığı eşyaları fetişist bir eğilimle gözleyen Zebercet, onun gibi davranmaya çalışır. Onun beğenisini kazanmak için başta bıyıkları olmak üzere görünüşünü değiştirir.

Sonuç

İki romanın başkışileri olarak Murtaza ve Zebercet arasında, varoluş mücadelesi vermeleri ve aidiyet geliştirme çabaları açısından bir ortaklık söz konusudur. Toplumcu gerçekçi ve modernist çizgide iki farklı yazarın kurgu, anlatım teknikleri ve üslup bakımından farklı çizgide bulunan roman kişilerinin, tutunma araçları noktasında ortak oldukları görülür. Bu tiplerin soy ve görev gibi kategorilerinin dayandığı nokta, bireyin yaşadığı eksiklik, güvensizlik,

onanma ve sevilme gibi gereksinimlerdir. Başka kimliğe veya soya bağlanma eğilimi baba rolündeki eksikliğin bir sonucu olarak görülebilir. Onanma ve sevilme ihtiyaçları ise iki roman kişinin görev bağlılığını öne çıkarır. Murtaza'nın dayısının kanına duyduğu aidiyetle var olma çabasına karşılık, Zebercet'in Keçeciler ailesine duyduğu aidiyeti gösterebiliriz. Bu durum köksüzlüğün sonucunda ortaya çıkan tutunma araçlarıdır. Murtaza'nın takıntılı vazife anlayışına karşılık ise Zebercet'in rutinlerle örülü yaşamını düşünebiliriz. İki roman kişinin güvensizliğin, yetersizlik ve toplumsal rollerin eksikliğinden kaynaklı var oluş endişesi geliştirdiklerini söyleyebiliriz.

İki romanda da benliğin ve aidiyetin oluşumunda sosyal boyutun önemi bu kişilerin yaşantılarında ortaya konur. Bireyin varoluşunun, yaşadığı toplumun ve ilişkilerin dışında gerçekleşmeyeceği iki eserin de ortak olgusudur. Orhan Kemal'in dışarıdan bir bakış açıyla yarattığı, psikolojik derinlik ve çözümlemelerin görülmediği Murtaza, yaşadığı dönemin uygulamalarının başarısızlığının eleştirisini yansıtan bir tiptir. Takıntı ve tekrarlar üzerinden mizahi yönüyle yaratılan bu tip, soy ve görev bağlamında Cumhuriyet döneminde oluşturulmak istenen vatandaş tipine eleştiridir. Toplumcu gerçekçi çizgiden idealize edilmiş bir tip yaratma noktasında ayrı bir tutum sergilediği görülen Orhan Kemal, gülünç bir tip olan Murtaza merkezinde eleştirisini yansıtır. Bireyselliğinin ve özel alanının farkında olmayan Murtaza'nın itaat ve adanmışlık üzerine kurulu abartılı yaşamı dikkate alındığında insan gerçeğinden uzaklığı ve aidiyetlerin doğal yollarla gerçekleşmediği görülür. Bu da bireyin bunalımı veya dönüşümünün değil dönemin anlayışının odak alındığını, eleştirinin iktidar anlayışına yönelik olduğunu gösterir.

Atılğan'ın yarattığı Zebercet tipinin varoluşu, kimliği ve aidiyet kategorilerinin de Murtaza'ya benzer şekilde soy, görev ve kökler üzerinden oluştuğu görülür. İçeriden bir bakışla Cumhuriyet dönemi siyasal ve sosyal dönüşümlerin birey üzerindeki etkilerine vurgu yapılır. Bireyin odak alındığı metinde, Zebercet'in yaşadığı köksüzlük, yurtsuzluk, aidiyetsizlik ve eksiklik duyguları; soy ve rutinler üzerinden savunma ve tutunma araçları yaratılarak dışa vurulur. Gecikmeli Ankara Treni metaforu ile Türkiye'nin modernleşme serüveninde aldığı yol ve gecikmişlik vurgusu yapılır. Konaktan otele dönüşümü, gelenekten moderne veya imparatorluktan ulus devlete geçme olarak düşünürsek, Zebercet'i bu dönüşüm içinde arada kalan, var olmaya çalışan birey olarak görebiliriz. Bireyin tanımlanması için onun geçmiş, bilinçaltı üzerinden psikolojik yapısı ortaya konur. Fakat bu psikolojiyi doğuran sosyal ve kültürel nedenlerin olduğu bir arka plan çeşitli simgelerle romana yerleştirilir. Atılğan, Zebercet üzerinden Türk toplumunda bireyin, modernleşme sürecinde yaşadığı bunalımlı derin etkiyi ortaya koyar. Dönüşümün nedenleri ya da çözümleri konusunda okuru yönlendiren bir tavır yoktur. Derinlikli olarak çizdiği Zebercet profilinde bireyin dramını ve başarısızlığını ortaya koyar. Tanzimat'la başlayan bu serüvenin Cumhuriyet'le devam eden bir başarısızlık olduğunu görür.

Murtaza ise bu geçişin topluma uymadığını mizahi boyutlarla ortaya koyan bir eleştirinin sonucudur. Mizah ve ironik anlatım Murtaza'nın akılda kalan bir tip olmasında etkilidir. Bu sayede yazar vermek istediği mesajın etkili olmasını sağlar. Psikolojik bir derinlik ve çözümlemeler yerine kendi gerçeğine uygun bir şekilde diyalogları ile tanıdığımız Murtaza da

tarihsel ve kültürel dönüşümlerin sorunlarını vatandaş üzerinden ortaya koyar. Mizahi boyut bu sorunu belirgin kılar. Bunun dışında sorunun çözümüne dair kişi üzerinden bir çözüm önerisi sunulmaz. Modernist bir yazar olarak Yusuf Atılgan ile toplumcu gerçekçi çizgide yazan Orhan Kemal'in bu noktada idealize edilmiş tipler yerine, mevcut durumu kişilerin kendi gerçeklikleri üzerinden ortaya koydukları söylenebilir. Orhan Kemal'i diğer toplumcu gerçekçi yazarlardan ayıran husus, toplumun ve düzenin çarpıklığını gören ve çarpıklık ile mücadele eden ideal tipler yaratmamasıdır. Felsefi, ideolojik, sanat anlayışı ve yazarlık bakımından farklı iki yazarın eserlerini yaratırken bireyin varoluş mücadelesini, kimlik edinme ve aidiyet kurma çabasını, yaşadıkları dönemin sosyal, kültürel ve siyasal ortamından ayrı düşünmediklerini görürüz. İnsan gerçeği ve onu var eden koşulların etkisi farklı çizgilerde olsalar da edebiyatçıların beslendiği bir kaynak olmuştur. İster farklı dönemlerin, kültürlerin içinde yaşamış olsunlar ister benzer ya da aynı dönem içinde, esas olan insanın toplumdan ayrı düşünülemeyeceği ve edebiyatın buna kayıtsız kalmadığı gerçeğidir.

Notlar

- 1 Bu metinde eserin Everest Yayınları 2019 tarihli baskısı esas alınmış ve “M” harfi ile gösterilecektir.
- 2 Bu metinde eserin Yapı Kredi Yayınları 2016 tarihli baskısı esas alınmış ve “AY” harfleri ile gösterilecektir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar % 50; İkinci Yazar: % 50

Contribution Rates of Authors to the Article: First Author % Second Author %

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: Ethics committee approval is not required for the study.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Support Statement (Optional): No financial support was received for the study.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Statement of Interest: There is no conflict of interest between the authors of this article.

Kaynakça

- Akşit Aşık, N. (2018). Aidiyet duygusu ve nomofobi: Turizm öğrencileri üzerine bir araştırma. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 7 (2), 25-41.
- Alptekin, D. (2011). *Toplumsal aidiyet ve gençlik: Üniversite gençliğinin aidiyeti üzerine sosyolojik bir araştırma*. [Yayınlanmış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atılgan, Y. (2016). *Anayurt oteli*. Yapı Kredi.

- Aykanat, T. (2002). Karşılaştırmalı edebiyat bilimi ve karşılaştırmalı bir metin tahlili örneği. *Turkish Studies*, 7 (3), 409-427.
- Bağır, H. (2017). Aidiyet yurttaşlık ve tarih bilinci üzerine. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rekreasyon ve Turizm Rehberliği. https://www.academia.edu/36111535/Aidiyet_Yurttaslik_ve_Tarih_Bilinci_Uzerine (Erişim tarihi: 20.11.2019)
- Balık, M. (2016). Kendilik ve ötekilik sorunu açısından Yusuf Atılgan'da suç, ölüm, intihar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (45), 35-48.
- Bayram, Y. (2004). Karşılaştırmalı edebiyat bilimi ve bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 69-93.
- Bilgin, N. (2008). *Sosyal psikoloji*. Ege Üniversitesi.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de siyasi ideolojiler*. İletişim.
- Bora, T. (2016). Yerli ve milli. *Birikim*. Haftalık. 6 Ocak. <https://www.birikimdergisi.com/haftalik/7422/yerli-ve-milli#.XgpIJEczbIU>. (Erişim tarihi 15.12.2019)
- Bostancı, N. (2003). Etnisite modernizm ve milliyetçilik. *Türkiye Günlüğü*, 5, 5-32.
- Cantek, L. (1998). Kenar mahalleye dair “dip” notlar. *Birikim* (111-112). <https://www.birikimdergisi.com/> (Erişim tarihi:10.12.2019)
- Çelik, N. B. (2009). *Modern Türkiyede siyasi düşünce: Kemalizm* (Cilt 2). İstanbul: İletişim.
- Dere, G. Ethem, K. (2016). Aidiyet perspektifinden çatışma yönetimi üzerine kuramsal bir çalışma. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26 (2), 127-154.
- Donbay, A. (2013). Karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarının yeni Türk edebiyatındaki gelişme çizgisi. *Turkish Studies*, 8, 491-550.
- Döner, B. (2015). Bulutları Beklerken ve Güz Sancısı'nda kimlik temsili. *folklor/ edebiyat*, 21 (84), 175-193.
- Gözbüyük Tamer, M. (2014). Kimlik/lerin seyrine bir keşif. *folklor/ edebiyat*, 20 (77), 83- 99.
- Gürsoy Ataman, G. (2014). Erken cumhuriyet dönemi ve çok partili dönemin ilk yıllarında batılılaşma ve insan hakları düşüncesinin bir örneği olarak Hasan Ali Yücel. *Türk Araştırmaları Dergisi*, 9 (11), 243-261.
- İşık, B. (2012). *Aydınlıktan karanlığa iktidar*. İletişim.
- Kemal, O. (2019). *Murtaza*. Everest.
- Korkmaz, R. (2005). Yurtsuzluk itkisi ve *Anayurt Otel*. *İlmi Araştırmalar Dergisi*, 20, 139-148.
- Kurubaş, E. (2008). Etnik sorunlar: Ulus- devlet ve etnik gruplar arasındaki varoluşsal ilişki. *Doğu-Batı*, 44, 11-41.
- Mert, N. (1999). Sağdan yükselen muhalefet: Yerlilik. *Cogito*, 21, 173-180.
- Moran, B. (2001). *Türk romanına eleştirel bir bakış 2: Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a*. İletişim.
- Narlı, M. (2002). *Orhan Kemal'in romanları üzerine bir inceleme*. Kültür Bakanlığı.
- Narlı, M. (2013). Romanlar ve taşralar: Türk romanında taşra algıları üzerine bir değerlendirme. *Bilig*, 64, 285-316.
- Örkün, B. (2018). Orhan Kemal'in Murtaza isimli romanını Foucault'nun özne ve iktidar kavramlarıyla birlikte okumak. *folklor/edebiyat*, 24 (93), 167-176.
- Şahin, K. (2007, Mayıs). Bir ideoloji olarak milliyetçilik. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 3-9.

- Şenol Cantek, L. F. (2016). “Yaban” lar ve yerliler: Başkent olma sürecinde Ankara. İletişim.
- Tekin, M. (2018). *Roman sanatı roman unsurları*. Ötüken.
- Uğurlu, Seyit B. 2007. Yusuf Atılgan’da baba imgesi: Psikanalitik bir yaklaşım. 38. ICANAS/ Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (Ankara, 10-15 Eylül 2007) Bildirileri, [Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri], C. 4. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1719-1742.
- Yanık, C. (2013). Etnisite kimlikler ve milliyetçilik kavramlarının sosyolojik analizi. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (20), 225-237.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).